

/ За ред. П. П. Толочко. – Чернігів: Сіверянська думка, 1997. – 215 с. **5.** Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / Михальченко М. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. – 448с. **6.** Повесть временных лет / [под ред. В.П. Адриановой-Перетц.]. – Москва – Ленинград: АН СССР, 1950. – Ч. 1. – 1950. – 406 с. **7.** Руська Правда: посібник із законодавства Київської Русі / [пам'ятки історії держави і права України / упоряд., пер. з давньоруської О.Д. Брайченко]. – Кіровоград: 1995. – 43 с. **8.** Толочко П., Древнерусская народность. Воображаемая или реальная / Толочко П. – СПб.: Алетейя, 2005. – 218 с. (Ин-т археологии НАН Украины). **9.** Толочко П. Київська Русь / Толочко П. – К.: Абрис, 1996. – 360 с.

УДК 328.185

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Г. Кохан

У статті розглядається поняття «модель» та його застосування у вивченні політичної корупції, а також ознаки, загальні для більшості моделей. Особлива увага приділена аналізу політичної корупції на основі теорії принципала-агента.

Ключові слова: *модель, моделювання, модель вивчення політичної корупції, параметри моделі вивчення політичної корупції, теорія принципала-агента.*

The author reviews the notion of «model», its using in the study of political corruption and common parameters for the many of models. Intensive attention was given to analysis of political corruption on the basis of a theory of principal-agent.

Keywords: *model, modeling, model of the study of political corruption, parameters of model of the study of political corruption, theory of principal-agent.*

Побудова комп'ютерних моделей надає можливість формалізувати комплекс теорій та процесів, провести експерименти та засвідчити наявність певних явищ. Особливо це стосується

агентських моделей та їх середовищ. На жаль, на Заході побудова моделей є значно поширенішим явищем, ніж на теренах СНД. У цій статті ми пропонуємо розглянути поняття моделі і його застосування до вивчення політичної корупції, виокремити особливості моделювання політичної корупції; проаналізувати випадки побудови моделей на основі теорії принципала-агента.

Широкє впровадження моделювання стало визначним моментом сучасного прикладного аналізу політичних ситуацій та процесів. Перехід до моделювання, як до одного з провідних засобів вивчення політики, був стимульований не лише його успішним використанням у різних сферах суспільної практики, перш за все, економічній та військово-технічній, але й зростанням аналітико-прогностичних наукових проєктів другої половини ХХ ст. Моделювання – одна з важливих категорій теорії пізнання. На ідеї моделювання базується, по суті, будь-який метод наукового дослідження, як теоретичного, – при якому застосовуються різного роду знакові та абстрактні моделі, так і експериментального, – на основі побудови предметних моделей [1, с. 89].

Особливу роль у становленні ідеї моделювання, в якості визнаного засобу пізнання дійсності, відіграли уявлення Т. Куна про так звану дисциплінарну матрицю і її складові компоненти: символічні узагальнення, концептуальні схеми, наукові цінності та зразки вирішення наукових проблем [5]. Грунтуючись на дисциплінарній матриці Т. Куна, сучасна політична наука широко використовує метод моделювання для вирішення як теоретичних, так і емпіричних завдань, які не можуть бути вирішені в межах когнітивного поля. Проте суворе розуміння термінів модель та моделювання припускає не лише гіпотетичне, а й емпіричне відображення дійсності, тобто безпосередній зв'язок концептуальних побудов із фактологічними даними [1, с. 90].

Модель у науці виступає як аналог реальності, щось, що здатне замінити в певному змісті об'єкт, що вивчається. Це не саме явище, а його спрощене відображення, яке використовується, у першу чергу, для комплексного вивчення результатів можливих змін [1, с. 89].

Проте моделі малоефективні, коли існує велика невизначеність щодо ключових характеристик об'єкта, який вивчаємо, оскільки в цьому випадку відсутні критерії впорядкування емпіричного масиву [1, с. 94]. Саме у 1990-х роках, почали застосовувати моделювання до вивчення політичної корупції, тут варто звернути увагу на

особливість цього виду моделей, оскільки вони будуються на основі дослідження певного типу політичної корупції або певного прояву цього багатогранного і складного явища у суспільно-політичних відносинах.

Виходячи з системного підходу та застосовуючи його до вивчення корупції, приходимо до висновку, що корупцію варто розуміти як певного роду модифікацію системи та її елементів, тому теоретичне знання про неї необхідно будувати на основі моделі системи [2, с. 74].

Для того, щоб показати, що корупція є відхиленням від норми, а отже, корупційна модель системи відрізняється від моделі системи, в якій немає корупції, аналізуємо некорупційну модель системи. Модель поведінки суб'єкта без корупції можна охарактеризувати такою категорією, як «чесність», роботу суб'єкта – як «нормативну». Рішення приймається суб'єктом, по-перше, на основі наданої вхідної інформації; по-друге, у рамках процедури вироблення рішення, визначеної законом (правилом); по-третє, на основі власної компетенції (знань). Нормальне рішення може бути правильним з погляду процедури, оптимальним з погляду можливих при заданій інформації і обмежуючих умовах процедури або неоптимальним (не найкращим у вказаному місці).

Розглянемо модель функціонування суб'єкта управління в умовах його корупційної залежності, використовуючи ознаки взаємозв'язку. Звернімо увагу на основні параметри [2, с. 75].

Корупційна поведінка суб'єкта спирається на усвідомлений вибір рішення, під час прийняття якого суб'єкт керується не лише знаннями і процедурою, але й інтересами власного благоустрою, вигоди. Така поведінка реалізується по власній ініціативі або в результаті тиску зі сторони «джерела корупційної вигоди», зацікавленого в прийнятті певного рішення. Оцінюючи корисність корупційної поведінки, суб'єкт враховує ситуацію, що склалася у країні та конкретній системі, середню інтенсивність корупції, від якої залежить ймовірність того, що корупція буде виявлена. Якщо корупція є нормою, то для конкретного бюрократа чи політика ймовірність бути покараним незначна. У випадку, коли середня інтенсивність корупції перевищує критичне значення, ризик оцінюється як малоімовірний, і всім вигідно брати хабарі [2, с. 76].

Суб'єкт порівнює ризик та вигоду корупційного рішення, проводить моральну та утилітарну оцінку корисності альтернатив.

Так званий деонтологічний підхід припускає, що суб'єкт здатний зважати на моральну поляризацію альтернатив, коли одна з них грає для нього роль позитивного полюса, а друга – негативного. [2, с. 76].

Іншим параметром є корупційне рішення, яке обіцяє не лише особисту вигоду, задоволення особистого інтересу, проте й так званий ризик корупції: ймовірність викриття корупційної поведінки та покарання за таку поведінку. У цілях зниження ризику носії корупційної поведінки намагаються скоротити свої моральні витрати та посилити політичний вплив, знижуючи можливість викриття участі у корупційній діяльності [2, с. 76].

Моделі презентують альтернативне бачення постійності корупції та її трансформації від одного ступеня до іншого. Спільною ідеєю для всіх моделей є відстеження рівня рівноваги гранд корупції як результату тимчасової зміни в природі можливостей та мотивів; цікаво, що поширену корупцію може бути дуже важко викоренити навіть, якщо ситуація, з огляду на можливості та мотиви, повертається до нормального стану [9, с. 130].

Деякі моделі, наприклад, що розглядалися П. Бардханом, мають частоту залежної рівноваги, за якої: коли відсоток високопосадовців, залучених у корупції зростає, то потенційні втрати будь-якого з нових посадовців, які хочуть долучитися до корупції знижуються (втрата репутації, шанси бути спійманим) [7].

Тимчасовий шок може підвищити рівень корупції, про що говорили Дж. Андвіг, К. Моєне [6]. П. Кольєр та С. Левітські представили схожу модель на основі ідеї, що корупційна діяльність поширюється через процес соціального навчання, слідування поширенню шкідливої S-кривої [8]. К. Марфі, А. Шляйфер та Р. Вішні представили модель, де індивіди розподіляють свій час між пошуком ренти, зібранням врожаю, що приносить готівку (наявна зворотна віддача є предметом пошуку ренти), існуванням аграрного виробництва (яке надає менше віддачі, проте є менш привабливим для пошуку ренти) [12]. Як у моделях частоти залежної змінної, коли досягається низький рівень рівноваги, це вимагає більшої кількості зусиль для його підняття [9, с. 131].

Часто в моделях простежується ідея, що корупція виростає з самої себе. Завжди постає питання їх емпіричної валідності. Одним із шляхів попередньої перевірки моделі є детальне вивчення випадків країн або бюрократій, де рівень корупції значно змінився,

проте без значущої зміни монополії, свободи дій, рівня виплат, ризику викриття та покарання [9, с. 131].

Наприклад, теорія принципала-агента є однією з найпопулярніших теорій політичної корупції, коли агент відчужує з певних активів частку власності від принципала. Саме на цій теорії побудована більшість моделей взаємодії між принципалом та агентом. Наприклад, модель запропонована Д. дела Портою та А. Ванучі, ґрунтується на хабарництві як видимому виді «обміну». Дослідники дійшли висновку, що політична корупція ґрунтується на корупційному обміні, представивши корупцію як «сітку неправомірних обмінів», використовуючи теорію принципала-агента, вони надали наступну модель. Поки існує інституційний обмін між «принципалом» (нація, громадянин) і «державним агентом», буде існувати і «корупційний обмін» між «державним агентом» та «хабародавцем» (тобто третьою стороною), що втручається у інтереси принципала [4, с. 16-24].

Ця модель фокусується на тіньових відносинах обміну, отриманні влади як результату тіньової угоди з принципалом [4, с. 32]. Ціллю політики є актуалізація вертикальних загальних обмінів, у той час, як, наприклад, політичний клієнтизм вбачається у термінах вертикальних обмежених обмінів. Відмінною від узагальнених та обмежених обмінів є інша концепція, що визначає такий тип трансакції, за якого відбуваються обміни суб'єктивно рівними цінностями. Тут обидві сторони отримують зиск одна від одної і запроваджують правило проводити одну трансакцію за раз як на звичайному ринку. Назвемо це «специфічним обміном. Отже, ці загальні та обмежені обміни інколи називаються «соціальними обмінами», у той час, як під специфічними обмінами розуміють «економічні обміни» [10, с. 12].

Таким чином, там, де процвітає політичний клієнтизм, легко може виникнути політична корупція. Д. дела Порто та А. Ванучі представили «зле коло клієнтизму та політичної корупції» у вигляді моделі: «клієнтизм → ріст обміну голосів → ріст вартості політики → пропозиція корумпувати → можливість заробити гроші політиками → мотива для купівлі голосів → клієнтизм». Так, Д. дела Порто та А. Ванучі [4, с. 262-3] оцінили, що клієнтизм та корупція зростають по спіралі.

Стосунки між підкупленою особою та корупціонером можуть інколи бути спрощеними через втручання посередника, оскільки повторення з часом таких стосунків сприяє формуванню

взаємодіє сторін [4, с. 33]. Їх роль полягає у встановленні контакту між сторонами, проведенні переговорів, передачі грошей. Довіра не завжди є достатньою передумовою для дотримання таємних угод, завжди є ризик, що хтось захоче вийти з гри, що може призвести до насильства. Отже, організована злочинність стає одним зі стримуючих факторів викриття корупційної мережі [4, с. 34]. Там, де поширена корупція у домовленостях, беруть участь цілі групи, які, з одного боку, домовляються про розмір хабара, а, з іншого, – про необхідне державне рішення. Домовленість посадовців між собою є визначальною в отриманні хабара. У домовленостях залучені посадовці, державні адміністратори, партійні функціонери. Варто зосередити увагу на окремій групі, яка не є учасниками корупційних оборудок, оскільки не бере участі у розподілі політичних рент, проте дістає свою частку в обмін на контрольовані нею ресурси [4, с. 33]. Це пояснює зв'язок політиків із бюрократами: по-перше, політики виступають посередниками між бізнесменами та бюрократами в наданні адміністративних послуг; а, по-друге, незалучення бюрократів до незаконних оборудок ставить під загрозу корумпування політиків [4, с. 34].

Іншою моделлю вивчення політичної корупції, яка за основу бере взаємодію між агентами, а з іншого боку, є прикладом комп'ютерного моделювання, що базується на поведінці акторів, є модель дослідників Д. Хенефіах та Х. Сітунгкір, які запропонували свою обрахункову модель гри – політичної корупції, побудовану на основі комплексного розуміння корупції та складної природи її взаємовідносин. Корупція подається як явище, яке варто розуміти як комплексне соціальне явище, яке має відношення не лише до економічного аспекту, але і до інших соціальних та антропологічних аспектів. У цій моделі під урядом варто розуміти у загальному владних представників, яким влада делегована громадянами. Ґрунтуючись на аналітичній карті корупції Д. Гамбета [3] та Х. Сітунгкіра, дослідники використали дві категорії агентів: уряд (G) та громадяни (P). Урядовому агенту делегується організація надання державних послуг і типи корупції будуть залежати від взаємодії між цими двома агентами [11].

У мікроситуації зловживання довірою, яку надали урядовому агенту (G), для того, щоб він надавав послуги громадянам (P), і який примушує їх більше платити (y), щоб забезпечити їх власні права, визначені законодавством (x); іншими словами, відбувається зменшення того, що громадяни мають отримати [11, с. 2].

Акт корупції вимірюється кількістю грошей, які, скажімо G, отримав внаслідок примусу або переконання членом P.

Отже, маємо два види агентів: ті, що представляють P, та ті, що представляють G. Кожен агент задіяний у грі на довіру, яка ґрунтується на матриці виплат. Кожен агент матиме сусідів, які обирають партнерів випадково з однієї та іншої групи. На кожній стадії гри, кожен агент P буде обирати корупційного партнера з набору гравців G випадковим способом, а той буде отримувати сплату за вчинок, узгоджений між ним і його партнером. Проте це ще не корупція, вона буде лише тоді, коли два агенти-партнери домовилися про корупційну діяльність [11, с.2].

У цій простій моделі, адаптованій з Р. Гамонда [Hammond], вибираючи корумпувати чи не корумпувати, кожен агент розглядатиме два міркування:

*суб'єктивна думка «чи його партнер погодиться на корумпування на наступній стадії (F)»:

F= Підходящі корупційні партнери / Пам'ять

*суб'єктивна думка «попадуся чи ні», виражена в С:

С= Друзі у в'язниці за корупцію / Друзі-корупціонери

Для того, щоб оцінити очікування цінності, кожен агент використовує обмежену інформацію, яка складається з декількох аспектів, включаючи його соціальну мережу, його пам'ять, тощо. Агент ніколи не знає напевне і обраховує макростан системи. На очікувану цінність кожного агента впливає оцінювання його оточення [11, с. 3].

Із пояснення, наведеного вище, ми можемо подати очікування корупції так:

$$E(x) = (1-C)[F\alpha + (1-F)\beta] + C(\beta - k\beta)$$

Якщо очікування $E(x) > \beta$, це означає, що очікування корупції $E(x)$ є більшим, ніж очікування того, що корупції не буде (β), тобто агент є занадто жадібним і корумпуватиме. Очевидно, що кожен агент вибудовує суб'єктивні проєкції у своєму середовищі, потім обираючи корумпувати чи не корумпувати.

У модель також входять глобальні параметри, які змінюються залежно від різних симуляцій моделі; зокрема - початкова кількість P-агентів та G-агентів, кількість соціальних мереж, пам'ять, ймовірність бути спійманим, тривалість терміну ув'язнення, середній індекс чесності, цінність виплати за корупційний вчинок (α) та цінність виплати за некорупційний вчинок (β).

Як підсумок можна сказати, що збільшення терміну ув'язнення для обох типів агентів значно зменшить кількість корупційних вчинків. Проте замість боротьби з корупцією дослідники Д. Хенефіах та Х. Сітунгір рекомендують високопосадовцям примусити закон працювати серед урядової бюрократії та громадян, що спонукатиме до ендогенної зміни системи на некорумпований режим [11, с. 8]. Іншим цікавим фактом є те, що дотримання закону не зупиняє мотивацію бути корумпованим агентом, проте зменшує кількість успішних корупційних дій, що практикувалися між агентами [11, с. 8].

По-перше, моделі політичної корупції можуть спиратися та будуватися на основі теорій або проведених досліджень, тобто зібраного емпіричного матеріалу. Метою розробки будь-якої моделі є спрощене представлення реальності для допомоги у вивченні складних багатогранних явищ, яким і є корупція. Як правило, підґрунтям моделі політичної корупції є один із аспектів, які автори вибирають як ключовий, інколи незалежних змінних може бути декілька. Всі інші визначаються як залежні. Так серед визначальних аспектів можуть бути корупційна поведінка суб'єкта корумпування; прийняте корупційне рішення і, відповідно, корупційні втрати сторін; легітимація корупції владою; корупційні обміни; тривалість існування корупції на певному національному ґрунті; соціальне навчання корумпувати; безліч можливостей, наданих системою, отримати ренту; байдужість виборців до відповідального електорального вибору політиків, тощо.

По-друге, одна з найпоширеніших моделей політичної корупції ґрунтується на теорії принципала-агента. Агентська модель корупції націлена на те, щоб охопити динаміку корупції у соціальній системі. Явище корупції є макроструктурою, що виникає з простої взаємодії індивідів з особливими рисами на мікрорівні. Модель доводить, що корупція не може бути одновимірною. Коріння корупції лежить у багатьох соціальних аспектах таких, як політичний, економічний, культурний. Очевидно, що корупція займає міждисциплінарне місце в політичному дискурсі. Наприклад, модель Д. дела Порти та А. Ванучі в основу корупційного обміну закладає хабарництво. Для доведення, що політична корупція присутня в політичній системі, необхідні: участь третьої сторони, відчуження активів від принципала та політичні цілі такої діяльності, характер політичної корупції спіральний. Інша модель гри є біхейвіористичною за своєю природою, реалізується на фундаменті домовленостей між двома

типами агентів: політиками та громадянами. Тут не простежується відчуження активів принципала. Майно та послуги розглядаються як абстрактні речі, якими зловживають корупційні агенти. Змінними в цій моделі є кількість друзів, що корумпують; кількість друзів, що потрапили до в'язниці через корупційну діяльність; тривалість терміну ув'язнення; кількість агентів у соціальній мережі; виплати за корумпування і за некорумпування; пам'ять агентів (їхній попередній досвід). Взаємозв'язки між агентами та стосунки інших гравців у мережах політичної корупції є основними у цій моделі. Модель гри має циклічний характер, аналізуючи поведінку агентів, починаючи від пропозиції корумпувати й закінчуючи переоцінкою власних дій і новим ваганням між корумпуванням та некорумпуванням. Реакції агентів на різних стадіях цього циклу є надзвичайно важливими для вчинення корупційного діяння обома агентами. У цій моделі увага приділяється тому, як зміни поведінки агентів впливають на зміну політичної системи.

1. Боришполец К. Методы политических исследований: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 221 с.
2. Гаврилов М. Моделирование в антикоррупционной политике // Правоведение. – 2006. – № 2. – С.74- 85. 3. Гамбет Д. Корупція: аналітична мапа // Політична корупція перехідної доби/ За ред. С. Коткін, А.Шайо/ Пер. з англ. – К.: видавництво «К.І.С.», 2004. – С.21- 50. 4. Дела Порта Д., Ванучі А. Брудні обладки: Учасники, ресурси та механізми політичної корупції /Пер.з англ. С. Кокізіук — К.: Видавництво «К.І.С.», 2006. — 302 с. 5. Кун Т. Структура научных революций /Пер. с англ. И. Налетова // <http://www.philosophy.ru/library/kuhn/01/00.html>. 6. Andvig J., Moene O. How To Corrupt // Oslo University, Department of Economics in its series Memorandum. –# 20/1988. 7. Bardhan P. The Role of Governance in Economic Development: A Political Economy. – OECD: Development Centre Studies, 1997. – P. 1320-1346// <http://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=h7f1CQfhfXUC&oi=fnd&pg=PA15&dq=political+corruption,+system+approach&ots=XQJd59NrBm&sig=wSIF4aXt-WnDafLRDtzOrlXllo#PPA23,M1>. 8. Collier D., Levitsky S. Democracy with Adjectives: Conceptual Innovations in Comparative Research // World Politics. – 1997 // wayne.edu. 9. Goudie A., Stasavage D. A Framework for The Analysis of Corruption // Crime, Law and Social Change. – 1998. - # 28. – Pp. 113- 159. 10. Kawata J. Comparing political corruption and clientelism. – England.: Ashgate Publishing

Limited, 2006. – 227 p. // http://www.google.com/books?id=X3Tb0G1w3G0C&dq=clientelism&source=gbs_navlinks_s. 11. Khanafiah D., Situngkir H. Theorizing Corruption \ papers.ssrn.com from 27.09.09. 12. Murphy K. Shleifer A., Vishny R. Why Is Rent- Seeking So Costly To Growth?// The American Economic Review. – 1993 // jstor.org.

УДК 316.28

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

В. Ковалевський

У статті розглядаються основні підґрунтя дослідження політичних комунікацій. Аналізуються не лише масові комунікації, а й групова комунікація, суб'єкт-суб'єктна та суб'єкт-об'єктна комунікація всіх рівнів, цільова комунікація і комунікаційна структура великих і малих соціально-політичних систем.

Ключові слова: комунікація, комунікативні явища, мовні ігри, інтерація.

The paper analyzes basic principles of a research of political communications. The author reviews not only mass communications but group communication, subject-subjective and subject-objective communication of all levels, target communication and communicative structure of large and small social political systems.

Keywords: communication, communicative phenomena, language games, interaction.

У сучасному суспільстві кількість, форма, зміст і якість комунікативних каналів відіграють дедалі важливішу роль, зокрема у визначенні основних традиційних характеристик політичних систем і функціонування політичних режимів. Сучасні дослідники відносять комунікацію до важливих складових політики країн на будь-якому етапі розвитку технологій, науки і техніки. Соціально-політичний характер комунікації став підставою для включення її у предмет вивчення усього спектру гуманітарних наук, зокрема політичних та соціальних.